
	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi Cilt 4, Sayı 1, 2022	Osmaniye Korkut Ata University Journal of Faculty of Arts and Sciences, Volume 4, Issue 1, 2022	
	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi	Osmaniye Korkut Ata University Journal of Faculty of Arts and Sciences	

Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre: Kurmaca Dilin İnşası

Birsel SAĞIROĞLU ^{1, **, **}

¹ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Osmaniye, Türkiye

* Sorumlu Yazar/Corresponding Author, birselsagioglu@gmail.com, ORCID ID : 0000-0001-6428-7686
DOI: <http://doi.org/10.54990/okufed.1133845>

** Bu çalışma Korkut Ata Bilimsel Araştırmalar Kongresi 2022’de özet bildiri olarak sunulmuştur.

To cite: Sağiroğlu B. (2022). Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre: Kurmaca Dilin İnşası. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1) , 15-25 . DOI: <http://doi.org/10.54990/okufed.1133845>

Araştırma Makalesi	Özet
<p>Geliş tarihi: 21.06.2022 Kabul tarihi: 27.06.2022 Online yayınlanma: 30.06.2022</p>	<p>Bu çalışmada, “tarihsel gelişim” ve “kurmaca” ilişkisi, Jaques Lacan’ın özne teorisi dikkate alınarak sorgulanmıştır. Amaç, kurmacanın toplumsal değişimle ilişkisini kuramsal bir çerçevede ortaya koymak ve metnin ön plana çıkan özelliklerini “dil inşası” bağlamında çözümlenektir. Buna göre kurmacanın toplumsal olayların/otoritelerin etkisiyle değişime uğradığı ve her dönemin tipik özelliklerini taşıyan güdümlü bir deneyimin sonucunda ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Çalışmanın iddiasını desteklemek amacıyla dönemlerin karakteristik taraflarını yansıtabilecek iki metin (<i>Oduncu ve Kızı</i>, <i>Felatun Bey ile Rakım Efendi</i>) seçilmiştir. Dilin ve onun tarihsellikte olan bağı, Lacancı terminoloji ve örnek metinlerden kalkılarak irdelenmiştir.</p> <p>Lacan, teorisini “dil” ve onun iktidarı üzerinden kurar. İktidar olarak dil, sözlü kültürden günümüze dek dönemlerin değişmez yasalarında farklı kılıklarla ortaya çıkar. Her dönem esasında “önceki”ini –bastırılmış olanı- de içerir, bastırılmış olan bir tehdit unsuru olarak ve aynı zamanda kaybedilmiş olanın (nesne kaybının) kazanılabileceği düşüncesiyle hareket eder. Buna göre sözlü kültürde yalın, ideal ve değişmez özelliklere sahip, hayalî bir dünyanın hikâye anlatıcısıyla karşılaşmak mümkündür. Toplumun doğayla bütünlük kurma isteği ve “birey”in daha keşfedilmemiş olması okura farklı bir kurmaca deneyimi sunar. Buna karşılık yazılı kültüre geçişle birlikte akılcı yasaların etkisiyle anlatı, dış gerçekliği “nedensellik” yasası temelinde temsil etmeye başlar. Bu yasaların toplum üzerinde tahakküm kurduğu, modern dönemde Batılı olma fikrinin kurmacaya da sızdığı ve dilin bu fikirlerin taşıyıcılığını üstlendiği söylenebilir. Postmodern dönemde ise gerçekliğe duyulan güvenin azaldığı, şüphenin arttığı ve yerleşik anlatı yasalarının askıya alındığı gözlemlenebilir. Özellikle 1950’li yıllardan sonra metinlerin akıldışı bir üslupla köktenci bir biçimde bütün dil yasalarını reddettiği tespit edilebilir.</p>
<p>Anahtar kelimeler: Dil, kurmaca, tarihsellik, Jacques Lacan, Oduncu ve Kızı, Felatun Bey ile Rakım Efendi.</p>	
<p>From Oral Culture To Written Culture: The Construction Of Fictional Language</p>	
<p>Research Article</p>	<p>Abstract</p>
<p>Received: 21.06.2022</p>	<p>In this study, the relationship between "historical development" and</p>

Accepted: 27.06.2022 Published online: 30.06.2022	"fiction" of the reinterpreted world has been questioned by considering Jaques Lacan's theory of the subject. The aim is to reveal the relationship of fiction with social change in a theoretical framework and to analyze the prominent features of the text in the context of "construction of language". Accordingly, it has been determined that fiction has undergone changes under the influence of social events/authorities and emerged as a result of a guided experience that has the typical characteristics of each period. In order to support the claim of the study, two texts (Oduncu ve Kızı, Felatun Bey and Rakım Efendi) that can reflect the characteristic aspects of the periods were selected. Language and its connection with historicity have been examined based on Lacanian terminology and sample texts. Lacan builds his theory on "language" and its power. Language as a power emerges in different guises in the unchanging laws of the periods from oral culture to the present day. Each period essentially includes its "previous" – the repressed – acting as a threat to the repressed and at the same time with the thought that what has been lost (loss of object) can be regained. Accordingly, it is possible to encounter a storyteller of an imaginary world with simple, ideal and unchanging features in oral culture. The society's desire to integrate with nature and the fact that the "individual" has not been discovered yet offers the reader a different fictional experience. On the other hand, with the transition to written culture, with the effect of rational laws, the narrative begins to represent external reality on the basis of the law of "causality". It can be said that these laws dominate the society, the idea of being Western in the modern era has also infiltrated into fiction, and the language has assumed the carrier of these ideas. In the postmodern period, it can be observed that the trust in reality has decreased, the suspicion has increased and the established narrative laws have been suspended. Especially after the 1950s, it can be determined that the texts radically rejected all language laws with an irrational style.
Keywords: Language, fiction, historicity, Jacques Lacan, Oduncu ve Kızı, Felatun Bey ile Rakım Efendi.	

1.Giriş

Sözlü kültürde kolektif ruhun başka bir ifadeyle birey-doğa bütünlüğünün ön planda olduğu söylenebilir. Eserlerin de bu bütünlüğün gereksinimleri doğrultusunda şekillendiği, bu dönemde ortak ve yerleşik değerler üzerine kurgulanmış metinlerin dikkat çektiği gözlemlenebilir. Ne var ki yazılı kültürle birlikte birey-doğa ayrımının başladığı, insanın doğaya ve aynı zamanda insana hükmetme isteğinin arttığı bir dönemin başladığı fark edilir. Burjuvazi matbaayı kullanarak toplum üzerinde etkili olmuş, hazır bilgilerin önemi artmış ve hazır bilgiler aracılığıyla okurun algısı sınırlandırılmıştır. Yerleşik ideolojilerin etkisiyle insanlar günlük konuşma dilinden uzaklaşmış, sanat tek başına kalan bireyi yaratmıştır.

Özellikle aydınlanma dönemiyle birlikte bireyi ve onun iç dünyasını anlatan romanların ortaya çıktığı bilinir. Kurmaca da bu değişimi somutlaştıran, görünür kılan nesnelere dönüşür. Bu nedenle sanat ile dönemin dış gerçekliği yorumlama biçimi/ideolojisi arasında nedensellik bağının belirgin olduğu fark edilmiştir. Her dönem kendine özgü metinler yaratmış, metin de bu değişime eklemlenmiş, araçsallaşmıştır. Bununla birlikte bütün metinleri bu kapsamda değerlendirmek mümkün değildir. Çalışmanın amacı, ideoloji-dil ilişkisini psikanalitik bir zeminde tartışmak olduğu için değişimi en doğru biçimde örneklendirebilecek metinlerden hareketle çözümlenmeler yapılmıştır. Kaldı ki her dönemde aykırılık sergileyen, yerleşik algının dışına çıkan metinlerle karşılaşmak olasıdır. Bu, çalışmanın iddiasını da desteklemektedir.

Lacancı teoride “gerçek”, “imgesel” ve “sembolik” evreler arasında bir diyalektik göze çarpar. Malcolm Bowie’nin belirttiği gibi bu üçlü yapının bireyi aşan bir “güç” sergiledikleri dikkate alınmalıdır (2007, s. 92).

Üç alan da konuşan özne yer alır, ilksel bütünlük olarak adlandırılan “gerçek”, dille tanışmadan önceki sürece işaret eder. “İmgesel”de dış dünyanın farkına varan özne, “aynadaki ikizi”yle ve yeni dünyayla tanışır. İmgesel olan, sembolüğün bir uzantısıdır ya da onun kurgularıdır. Sembolik ise “dil”le birlikte ortaya çıkar. Dille tanıştıktan sonra özne sembolik alana dahil olur. Toplumsal kabuller, değerler, ideolojiler ya da yasaklar, tehdit unsurları “dil”le inşa edilir. Özne de bunların taşıyıcısı konumundadır. Lacan’a göre sembolik alanda “insanın arzusu Öteki’nin arzusudur” (2013a, s. 44).

Ne var ki sembolik alanın tahakkümüne karşılık “gerçek”-dille tanışmadan önce/ilksel- bir boşluk bulup özneyi tehdit eder. Öznenin anneye birliği yani “dil”siz alan doğal bir bütünlüğe işaret ederken sembolik olan “dil”i kullanarak özneyi yapay, geçici ve keyfi bir alana sürükler. Sembolüğün değişkenliği, boşlukları onun eksikliğiyle ilgilidir.

Toplum birbiriyle uyumlu parçalardan oluşmaz ve bu bir bütünlük kuramaz. Toplum, telafisi mümkün olmayan “eksiklikle” tehdit edildiğinden hiçbir zaman sembolik düzende tamlığa ulaşamaz (Žižek, 2015, s. 143). Dolayısıyla hem sembolik alan hem de özne eksiktir. İkisinde de sürekli olarak boşluklar oluşur. Eksiklikleri gidermek için “fantezi”ler, “kurgu”lar yaratılır. Böylece tehdit unsurları bastırılır. Ancak sembolik alanın bastırma isteğinin büyük bir “yanılsama” olduğu ileri sürülür.

Kurmacanın değişimi dikkate alındığında benzer bir işleyiş göze çarpmaktadır. Şöyle ki sözlü kültürün ürünlerinden biri olan masalın modern dünyayı temsil eden romana evrilmesinin yerleşik değerlerle ilintili olduğu düşünülebilir. Gerçek ve ilksel olan, dilden bağımsız bir alandır. Dille birlikte sembolik alanlar yaratılır. İnsan-doğa bütünlüğünün olduğu sözlü kültürde metin bunun taşıyıcısı konumundadır. İnsan-doğa ayrımıyla birlikte birey ya da akılcılık ilkesi ön plana çıkmış, bireyi anlatan romanlar popülerleşmiştir. İlk roman örneklerinde, aydınlanma döneminin etkisiyle akılcılık ve onun yasaları metne sızmıştır. I. ve II. Dünya Savaşı’ndan sonra bütün öğretiler, toplumsal değerler reddedilir. Her şeyin nedensellik ya da akılcılık ilkesiyle açıklanamayacağı fark edilmiş ve metin bu yasaları çiğnemeye başlamıştır.

Makale, kurmacanın bu inşa sürecini Lacancı teoriyle açıklamayı hedeflemiş, bunu açıklığa kavuşturmak için *Oduncu ve Kızı* masalı ile *Felatun Bey ile Rakım Efendi* (1875) başlıklı anlatılardan yararlanılmıştır. Alt başlıklarda ilk olarak sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş ana hatlarıyla tanımlanmış, ardından Lacancı teoriden yola çıkılarak metinler çözümlenmiştir.

2.Kurmaca ve Tarihsellik

Kurmacanın sözlü kültürde görevi, hayatı okura tanıtmak şeklinde genelleştirilebilir. Hikâye anlatmak bilgelikle eşdeğerdir. Modern metinler üretim güçlerinin etkisiyle değişmiş, insanlar günlük konuşma dilinden uzaklaşmış, kurmaca yeni bir kimlik kazanmıştır (Benjamin, 1995, s. 80). Sözlü kültürde toplumun doğayla bütünlük kurma isteği ve “birey”in daha keşfedilmemiş olması okura farklı bir kurmaca deneyimi sunar.

Sözlü kültürde anlatıcının psikolojisi metne yansımaz. Dolayısıyla hikâye, dinleyicinin hafızasında yer edinir ve tümüyle dinleyiciye ait olur. Böylece dinleyicinin başkalarına hikâyeyi aktarma eğilimi de artar (Benjamin, 1995, s. 84). Toplum yaşamını bir metin sisteminin etrafında

yapılandırmaz, bilgilerini bir dizi kural yerine örnekler aracılığıyla öğrenir. Duygusal yaşamlarını, öyküleri tekrar tekrar dinleyerek doldururlar. Yazılı kültürde ise yazarın bir gerçeklik yarattığı, teknolojinin okurun zihninde netlik peşinde olduğu ileri sürülür (Sanders, s. 86-87). Carl Gustav Jung bu durumu şöyle ifade eder: “İlkel insanın zihni katı bir disiplini, yani bilgi eleştirisini bilmez; ilkel insan için dünya, kendi fantezi ırmağındaki hayal meyal bir görüntüdür, özne ile nesne ayırt edilmeksizin iç içe geçmiştir” (2012, s. 37).

Modern dönemde de ortak davranışlara dayalı bir toplum yaratmak önemli hâle gelmiştir. Ne var ki her birey o zamana dek görülmemiş ölçüde diğer bireylerin ve toplumsal denetimin baskısı altında kalmıştır (Elias, 2002, s. 169). Bu dönemde kurmaca, içerik bakımından değişir. Modernlik, yakın dönem edebiyatını eski dönem edebiyatına tercih eden bakış açısına denk gelmektedir. Bu zorunluluk, faydacı olan modernlik kavramının konumuyla ilişkilendirilmiştir. Düzyazının kasıtlı, soğuk ve rasyonel niteliği de modernliğin gerçek dili kabul edilmiştir (De Man, 2008, s. 195-197).

Bilindiği gibi Osmanlı’da 13. yüzyıla kadar Avrupa ile ilişkiler sınırlıdır. Kapitülasyonlarla birlikte Avrupalılar Osmanlı’ya yerleşmiş, ticaret yapmış ve seyahat etme hakkı elde etmişlerdir. III. Ahmet Dönemi’ne kadar da gelenekte, fikir ve sanat hayatında ciddi bir değişiklik olmamıştır (Tanpınar, 1997, s. 37-39). 1832 yılında kurulan Tercüme Odaları ile Batı dili yavaş yavaş toplum hayatına sızmıştır. Amaç, halkı gelişmeler noktasında bilgilendirmektir.

Özellikle Kırım Savaşı’ndan (1853-1856) sonra imparatorluğun ekonomisi çökmüş, Avrupalı yaşam biçimi imparatorluğa yerleşmeye başlamıştır. Ortaya çıkan ikilik sanatı da etkilemiştir. Batı’ya bakarak değişmek isteyen fakat doğulu yaşam biçiminden vazgeçemeyen Tanzimat aydını çelişik bir tutum sergilemiştir. Namık Kemal (1840-1888) 17. yüzyılda yazılan Hançerli Hanım’ın konusunu yeni bir kurguyla ortaya çıkarmayı böyle bir ortamda denemiştir (Dino, 2008, s. 55).

İnsanlığın dış dünyayı algılama biçimi değişime uğradığında algılama biçimi de değişmiştir. Sanat yapıtının uğradığı değişimin nedeni ise yapıtın üzerindeki iktidar ilişkileriyle açıklanmıştır (Benjamin, s. 48-50). Örneğin, burjuvayla işçi sınıfının çıkarlarının çatışması sonucu sanatın yozlaştığı, sanatçının gerçekle ilgilenmeyip “sanat için sanat” öğretisine kapıldığı ve mistisizme kaydığı ileri sürülür. Bu nedenle ideoloji ve sanat arasında nedensellik bağı olduğu düşünülür. Sanat hangi sınıfın üyesiye eseri de o sınıfın ideolojisini yansıtacaktır (Moran, s. 48-49). Burjuvazi gelişmiş kapitalizmde matbaayı kullanarak toplum üzerinde egemenlik kurmuş, bilginin ve hazır bilginin önemi artmış ve bunun sonucunda yakın bilgi önem kazanmıştır. Benjamin’e göre hazır bilgiyle okurun algısı sınırlandırılmıştır. Oysa sözlü kültürde, okur olayların arkasındaki bağı kabul etmeye zorlanmamış, okurun hayal gücü sınırlandırılmamıştır (Benjamin, 1990, s. 82).

On dokuzuncu yüzyıl kapitalizmin endüstriyel üretim aracılığıyla her şey metalaşır ve tüketim nesnesine dönüşür. Bu yüzyılda doğanlar için bu nesnelere gerçek doğa gibi algılanır. Endüstriyel olarak üretilmiş olan tüm maddi nesnelere bu nedenle kitle kültürünün kendisidir (Özbek, s. 3). Yirminci yüzyılın ortalarından sonra postmodern dönem başlamış, kurmacanın dili değişmiştir.

Postmodern dönemde romanın sanat eseri özelliği kazanması için kişiyi ve onun sorunlarını, çatışmalarını akılcı bir anlayışla değil, akıldışı açıdan işlemesi gerektiği düşünülmüştür. Joyce’la başlayan bu anlatı idealist sanattan kesin bir biçimde ayrılmıştır (Saiko, 1964, s. 423). Dolayısıyla anlatılardaki değişim, toplumsal olaylarla ilişkilendirilir. Toplumsal olaylar değişikçe metin de değişecek, dönem ve anlatı arasında bir nedensellik bağı kurulacaktır.

Sözlü kültür ürünlerinin –bütünüyle olmamakla birlikte- kaybolmasıyla modern dönemin kurmacasını temsil eden “roman” türünde metinler ortaya çıkmış, bu değişimle dilin yazıya bağlı olma süreci başlamış, yazılı türler yaygınlaşmıştır. Benjamin’e göre “Romanın doğduğu oda, en temel kaygılarından misal verip kendini ifade edemeyen, kimsenin akıl vermediği ve kimseye akıl veremeyen, tek başına kalmış bireydir” (1990, s. 81). Toplum yerine bireyi ele alan sanatın “kimseye akıl veremediği” dolayısıyla toplumsal olamadığı vurgulanır. Hâlbuki Walter J. Ong, sözlü kültürün bireyi dış dünyaya açık kıldığını ve insanları birleştirdiğini ileri sürer. Modern dönem ise kişinin tek başına yaptığı kendi iç dünyasına döndüğü eylemlerden oluşur. Okuryazarlar çevrelerinden kopunca düş dünyalarına çekilirler. Böylece kahramanlar aracılığıyla bilgiyi anlatılarda korumak ihtiyacı kaybolmuştur. Ancak bu durum sanıldığı gibi “ideallerin yitirilmesi” anlamına da gelmemektedir (2010, s. 87-89).

Böylece dil, kurmaca aracılığıyla bilginin akılda kalmasını, sağlamlaşmasını sağlamış, dönemin toplumsal değerleri yeniden üretilmiştir. Geleneksellikte bunu kuşaktan kuşağa aktaran hafızadır, hafıza kısa ömürlüdür. Modern dönemde bu aktarım yazı sayesinde olur ve yazı, dilin ebedileşmesini sağlar. Bunun sonucunda da modern dönemin dilinin hayatın anlamını yazıyla sınırlandırdığı, sözlü kültürün dinleyicisine hikâyenin devamını getirme fırsatı yarattığı öne sürülür (Ong, 2010, s. 89-92). Okuryazarlıkta kâğıt, üzerinde yazılı şeyleri dondurur, okuma-yazma becerisi kişiyi topluluğun düşünce tarzından uzaklaştırıp benmerkezci ve soyut bir dünyaya yerleştirir. Sözlü kültürlerde gerçek dünyaya ait deneyimlerin yerine geçebilecek hiçbir şey yoktur, çünkü soyut kavramlar hiçbir işe yaramamaktadır (Sanders, s. 22-39). Bundan hareketle toplumsal değişimin etkisiyle şekillenen dilin bireyin algısını belirlediği söylenebilir. Sanat ve dönemin yapısı arasında sıkı bir ilişki olduğu, dilin bu durumda araçsallaştığı ve dilin döneme özgü düşünce sistemlerinin taşıyıcılığını yaptığı düşünülebilir.

3.Sembolik Olanda Dilin İnşası

Bu bölümde *Oduncu ve Kızı* masalıyla *Felatun Bey ile Rakım Efendi* (1875) başlıklı metinler sembolik alanla ilişkisi bağlamında değerlendirilecektir. Masalda, oduncu güzel kızını devle evlendirmek zorunda kalır. Aksi takdirde dev onu öldürecektir. Uzun bir süre ayrı kaldıktan sonra oduncu, kızını görmek ister. Devle tanışan oduncu onun iyi biri olduğunu anlar. Dev de oduncuya başını yana çevirince altınlar dökülen bir eşek verir. Aradan zaman geçer ve oduncu eşeğini hamamcıya kaptırır. Kızına ikinci gidişinde dev ona “Açıl sofram açıl!” deyince üzeri yemeklerle donanan bir sofraya hediye eder. Ancak sofrayı da çaldırır. Üçüncü gidişinde sofranın çalındığını söyleyince dev ona bir topuz verir ve bütün tanıdıklarını akşam yemeğe çağırmasını ister. Topuz eşeği ve sofrayı çalanları bulup cezalandırır. Masalın sonunda oduncuyla karısı, eşek ve sofraya sayesinde zengin olup mutlu bir hayat yaşarlar (Artun, 2015, s. 349-351).

Romanda ise Mustafa Meraki Efendi'nin “züppe” oğlu Felatun Bey ile erken yaşta öksüz ve yetim kalan, çalışkan, dürüst Rakım Efendi karşılaştırılır. Felatun Bey, az bildiği Fransızcası, gösterişe olan merakı, harcamaları nedeniyle talihsizlikler yaşar ve komik duruma düşer. Bütün parasını bir oyuncuya kaptırır. Parası bitince de İstanbul'dan ayrılmak durumunda kalır. Rakım Efendi ise çok çalışıp kendini yetiştirir. Fransızca öğrenir, yabancılara Türkçe dersleri verir. Dadısıyla yaşadığı eve cariyeye olarak aldığı Canan'ı eğitir ve onunla evlenir (Ahmet Mithat Efendi, 2017, s. 11-198).

İki metinden yola çıkarak kurmacanın dille ilişkisini saptamak mümkündür. Metinler “gerçek”, “imgesel” ve “sembolik” alanlarla açıklanmaya elverişlidir. Şöyle ki Lacan teorisinde özne, dolaysız ve bağımsız bir şekilde kendini ifade edemez (2012b, s. 75). Özneye tatmini sağlayacak nesneden/anneden/gerçekten ayrı düşmüştür. Öznenin nesnesi kayıptır. Bu eksiklik

nedeniyle özne, hayatı boyunca kaybettiği “ilksel bütünlüğe” kavuşmak için Öteki’nin alanında savrulacak ancak hiçbir zaman kaybettiği tamlık hissine kavuşamayacaktır (Paličko, 2019, s. 79).

Masala bakıldığında dil, evrensel yasalara işaret eder. Sabit yasalar, değişmezlik ilkesi masalda belirgindir. Erman Artun’un vurguladığı gibi kısa cümlelerden oluşan canlı bir konuşma dili masalda dikkat çeker. Zaman ve uzam arasında büyük boşluklar bırakılır. Kahramanlar kadar konularda da sık sık değişme olur (2015, s. 151-152). Tipler ya da olaylar masalda bu belirlenmişliklerle kuşatılır ve sınırlandırılır. Söz gelimi oduncunun, kızının ya da devin psikolojisi hakkında bilgi verilmez: “Çok eski yıllarda yoksul bir oduncu ailesi, bu ailenin de bir kızları varmış. Aradan zaman geçmiş oduncunun kızı büyümüş, güzel bir kız olmuş. Oduncu ormana giderken karşısına bir dev çıkmış. Bu dev oduncunun kızını istemiş, yaşlı oduncu çok korkmuş.” (2015, s. 349). Görüldüğü gibi hikâyeye noktasında bir karmaşadan söz edilemez. İyilik-kötülük, güzellik-çirkinlik gibi ayrımlar ise nettir. Oduncu saftır, kız güzeldir, dev iyidir ve diğerleri kötüdür.

Sözlü kültürde doğa-insan ayrımı yapılmaz. Masalda da bireysellikten çok toplumsallık gözetilmiş, toplumsal normlar kalıp (iyilik, güzellik) söyleyişlerle yinelemeli olarak aktarılmıştır. Oduncu ve güzel kızı iyi olduğu için ödüllendirilir, diğerleri sofrayı ve eşiği çaldıkları için cezalandırılır. Barry Sanders, sözlü kültürün öyküler aracılığıyla insanlara inandığı şeyleri hatırlattığını, toplumu birbirine bağladığını ve tarih, sevgi, ahlak, din, felsefe gibi konularla toplumun ruhunu yansıttığını ifade eder. Anlatıcı, ayrıcalıklı konumuna deneyimiyle gelmiş, herkes adına konuşan “sözcü”dür ve modern yazılı kültürlerdeki bilge insandır. Anlatıcı, okuryazarlığın bireylerin içinde yarattığı bilincin sözlü kültürde yaşayan örneğidir (s. 15-16). Dolayısıyla sözlü kültürde dil, topluluğa yol gösteren ve toplumun hafızasını temsil eden bir araçtır.

Romanın modern dünyayı temsil ettiği öne sürülebilir. Roman kişileri de dönemin yerleşik algısı tarafından belirlenir. Ne var ki romanda “birey”in keşfi insan psikolojisini önemli kılar. Bu dönemde akılcılık, Batılılaşma, çalışmak, üretmek gibi yeni kavramlarla karşılaşılır. Bu kavramlar Rakım üzerinden verilir. Rakım kendi gayretiyle Fransızca öğrenir, doğal bilimlere meraklıdır. Coğrafya, tarih, hukuk eğitimi alır, Fransız edebiyatını iyi bilir, tercüme yapar (2017, s. 18-20). Masal anlatıcısının ifadelerinde detay yok denecek kadar azdır, romanda her türlü detay artar ve anlatıcı en ince ayrıntısına kadar roman kişilerini okura tanıtır. Romanda “Meramımız burada Felatun Bey’i zemmetmek olmayıp kendi hâl ve tavrını erbab-ı mütalaaya layıklice tanıtmaktır” diyen bir anlatıcı vardır (2017, s. 20). Birinci bölümde Felatun Bey, babası, kız kardeşi Mihriban hakkında, ikinci bölümde Rakım Efendi, dadısı Fedayi, üçüncü bölümde Canan, Mister Ziklas ve kızları hakkında etraflıca bilgiler verilir (2017, s. 15-56).

Benjamin’e göre modern çağda “Sanatın toplumsal işlevi de bir bütün olarak köklü bir değişim geçirmiştir. Sanatın kutsal törenden temellenmesinin yerini bir başka uygulama, yani sanatın politika temeline oturtulması almıştır” (1995, s. 52). Benjamin, anlatıcının toplumda etkisizleştiğini ağızdan ağza aktarılan deneyimlerin değer kaybettiğini vurgular. Ona göre toplumsal değişim, insanları etkilemiş ve güdümlü bir edebiyat ortaya çıkmıştır. Oysaki sözlü kültürün beslendiği kaynak deneyimdir. Deneyimi yazıya aktarmada usta olanlar sayısız hikâyecinin söylediklerine bağlı kalanlardır (1990, s. 77-78). Ne var ki hem romanda hem de masalda sabit değerlerden oluşan bir dil göze çarpar. Dünyayı algılama biçimi noktasında farklılıklardan söz edilebilir. Masal kalıplaşmış söyleyişin, tekdüze bir dünyanın temsilciliğini yaparken roman, modern dönemin yasalarını görünür kılar. Bununla birlikte kurmaca dilin hem roman kişilerini hem de metni sınırlandırdığı söylenebilir.

Lacancı teorinin temelinde de özelde bireyi genelde tüm toplumu belirleyen şey sembolik alanı/yerleşik algıyı temsil eden “dil” vardır. Dilden önce özne ayna evresinde ideal bir kimlikle tanışır. Lacan’a göre ayna evresi bir imgesel özdeşleşme biçimi olarak ideal egonun bir formudur (2013b, s. 140-145). Dil ise dış dünyayla özne arasında bağlantı sağlar. Bu nedenle kişinin bireyselleşmesi dış dünyayla kurduğu ilişkiyle açıklanabilir. Özne, “öteki”yle tanışır tanışmaz sembolik alana girer. Tamlik hissi için öznenin “imgesel”le -aynadaki “ben”i/benzeriyle-bütünlük kurması, imgesel olanın da sembolik olana benzemesi gerekir. Aksi takdirde özdeşleşme gerçekleşmez.

Oduncu ve Kızı masalında sembolik alan “öteki” konumunda olan şey -yerleşik algı- sözlü kültürün “bütünlüklü” dünyasıdır. Burada oduncu, kızı ya da dev bir figür olarak bu dünyaya katılır. İyilerin hep kazandığı ve sınındığı dünyada dil, dış gerçekliği sağlamlaştırır, tutarlı hâle getirir. Masalda soyut bir dünya ve bu dünyanın sıradışı özelliklere sahip kişileri vardır. Dev, başını çevirince altınlar dökülen eşek, üzeri en güzel yemeklerle donanmış sofraya veya kötülere cezalandıran topuz modern çağın akılcı yasalarıyla açıklanamaz (2015, s. 350-351). Masalın dünyası okura sadece bir “model” sunar. Romanın “öteki”si ise modern çağ ve onun “akılcı” yasalarıdır. Bunlar Rakım Efendi’de toplanır. Romanda ideal ve akılcı bir kimlik inşa edilir. Rakım Efendi yirmi dört saat gününden yalnız yedi saat kadarını uyku ve dinlenmeye ve yemeye içmeye ayırarak on yedi saatini hemen durmadan işlemekle geçiriyordur (2017, s. 30); “Herif iş makinesi!dir” (2017, s. 35); “Rakım bir ara Frenk dostları çoğalt[mıştır]. Bunların çoğalmasa kendisine bir alafrağı arzuhalcilik ve tercümanlık yolu açmış[tır]” (2017, s. 30). Felatun Bey ise sembolik alanın dışındadır ve sürekli olumsuzlanır: “Ya böyle haftada üç saat Kaleme giderek onu da nakl-i hikâyatla geçiren bir delikanlı ne öğrenebilir?” (2017, s. 19-20). Felatun babasından kalan sermayenin geliriyle üç dört yüz bin sene ömrü olsa yine bir bey olarak yaşayabil[eceksen Rakım gibi marifetli olmadığı için hepsini kaybetmiştir (2017, s. 175-176). Fransız mürebbiye Rakım’ın onunla arkadaşlığına şaşırır: “Ben inanmam ki, o adam senin refikin olsun. Zira senin refikin olsaydı, mutlaka senin akıl ve hikmetinden müstefid olurdu” (2017, s. 179). Görüldüğü gibi iki kurmacaya da benzer bir yapı göze çarpmaktadır: Çağın yerleşik değerleriyle uyumlu bir dünya ve bu dünyada olumlanan ya da olumsuzlanan kişiler ve toplumsal normları destekleyecek olaylar. Rakım çalıştığı ve ürettiği için, masal kahramanları iyi olduğu için onaylanır.

Paliçko’ya göre benlik bir yansıma hâlinde beden dışında birleştirildiğinde yabancılaşma gerçekleşir. Bu durumda imgesel’in öznesi, kendi bedeninde kendine yabancılaşır (2019, s. 73). Çünkü ne imgesel alan ne de sembolik alan “gerçek”i ortadan kaldıramadığı gibi, “gerçek” tehdit edici unsur olarak diğer alanlara sızar. Öznenin bilinçdışı da zaman zaman sembolik alanın yeterli olmadığı durumlarda ortaya çıkar. Lacan’ın vurguladığı gibi “bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır” (2012b, s. 46). Öznenin asıl kimliği bilinçdışında olmasına rağmen sembolik alan onu susturur, şekillendirir.

Masalda kişiler, soyut-ideal dünyanın dışına çıkamaz. Sözlü kültür kapalı bir dünya inşa eder fakat bu dünya özellikle aydınlanma çağında modern yasalarla tehdit edildiği için yerini romana bırakır. Roman da özellikle yirminci yüzyıl ve sonrasında postmodern metinlerle yıkıma uğrar. Dolayısıyla ilksel olana ulaşılmadığı için her dönem yeni bir sembolik alan yaratır ve kişiler bu sisteme eklenir.

Oduncu ve Kızı’nın dünyası yalın bir dünyadır, tekrarlı üç olaydan sonra herkes hakkettiği şekilde cezalandırılır ya da ödüllendirilir. Olay ya da kişiler noktasında karmaşadan söz edilemez. Topuz “kötülere” cezalandırır: “Ziyafetten sonra misafirler giderken topuz birini kıstırmış. Bu adam sofrayı çalan kişi imiş. ‘Çabuk sofrayı getir!’ diye kafasına vurmaya

başlamış. Adam sofrayı getirmeye mecbur olmuş ve oflaya pufloya sofrayı getirmiş” (2015, s. 351) Oduncu ve karısı eşek ve sofraya sayesinde zengin olurlar, rahat yaşarlar (2015, s. 351). *Felâtnun Bey ile Rakım Efendi*’de yanlış Batılılaşma-doğru batılılaşma kavramlarını görünür kılma isteği belirgindir. Anlatıcı bunu şöyle ifade eder: “İşte hikâyemizi kendi namlarına nispet eylediğimiz iki zat [...]” (2017, s. 35). Paliçko’ya göre “Konuşan özne, sembolik dizgede bir sembol ile temsil edilir. Bu sembol ise, öznenin bölünmüşlüğünden dolayı ancak temsilin temsilcisidir. Özne, böylelikle sembolik ortak kodda bir gösterenle temsil edilmeye başlar” (2019, s. 74).

Gösteren ya da gösterenler roman ya da masal kişilerini sınırlandırır ve onlar üzerinde baskı kurar. Öznenin de buna dâhil olmasının tek yolu “gösteren” dolayısıyla “başkası” gibi olmak, onunla bütünleşmektir. Aksi takdirde masaldaki “kötüler” ve romandaki Felâtnun Bey gibi sisteme karışamayıp sistemin dışına itilecektir. Rakım Efendi’nin, oduncunun ve kızın tutunabilmesinin nedeni, başkası tarafından/sembolik alan tarafından kabul görmek, sevmektir. Böylece öznenin saf ve doğal hâlinin (gerçeğin) yerini sözlü kültürde hayalî ve idealleştirilmiş bir dünya, romanda ise somut ve akılcı yasalara bağlı bir dünya, “başkası” olarak yeni bir sembolik alan yaratır. Kurmacadaki kişiler de “başkasının/sembolik alanın arzusu” olarak bu sisteme katılırlar.

“Gerçek”ten adım adım uzaklaşan özne, ilk aşamada anne babanın isteklerini yine dil yoluyla öğrenir, bundan sonra da dil, “hep bir başkası olarak” onun kendini var etme biçimine dönüşür. Bu nedenle hem masalda hem de romanda kişiler “başkasının arzusunu arzularak” sembolik alana tutunmaya çalışacak, toplumsal alan dil üzerinden öznenin bilinci kadar bilinçdışını da belirleyecektir. Erman Artun’a göre masalda toplumsal meseleler üzerine derinlikli tartışmalar yapılmaz, kahramanın verilen görevi yerine getirmesi, zorluklarla mücadele etmesi gerekir. Ortak değerler kahramanın kişiliğinde hayat bulur (2015, s. 155). Böylece yerleşik yasalara itaat edenlerle etmeyenler arasında net sınırlar çizilecektir. Oduncu ve kızı iyi yürekli, uysal ya da sağduyulu oldukları için olumlanacak, topluma/bireye zarar verenler cezalandırılacaktır. Benzer şekilde Rakım Efendi makineleşen insana dönüşecek, Felâtnun Bey tembelliği ve züppeliği nedeniyle dışlanacaktır.

Ancak sembolik alana giriş aynı zamanda kaos hâlidir. “İmgesel”de doğallığından, bütünlük algısından uzaklaşan özne, kendini tamamlayabilmek için sembolik alana sığınır. Ne var ki dille yaratılan bu alan da büyük bir yanılsamadan ibarettir. Paliçko’ya göre “Lacan’ın en radikal katkısı belki de bu noktadadır. Çünkü öznenin sembolik olana doğru yönelimi yanlış bir algıdan ibarettir. Nitekim Öteki de özne gibi bölünmüş eksikle temelli cevapları olamayan bir yapıdır. Lacan, Öteki’nin de özne gibi parçalanmış ve eksik olduğunu söyler. Özne hayatı boyunca Öteki’nin arzusu olmayı arzularak eyleyecek ama hiçbir zaman içindeki eksiklik hissini atamayacaktır.” (2019, s. 76). Bu durumda hem masal hem de roman toplumun kendini var etmeye çalıştığı “öteki”lerdir ve bunlar “eksik”tir. Çünkü hiçbir anlatımla ilksel alana-“dil”siz alana- dönüş mümkün değildir. Anlatılar kendi eksikliği dışında kendini konumlandırmaya/var etmeye çalışan “toplum yasaları”nın da eksikliğiyle kuşanmıştır. Dolayısıyla “gerçek” onu sürekli rahatsız edecek, sembolik ve gerçek arasında kalan özne için tek kurtuluş “fantezi”ye sığınmaktır. Başka bir ifadeyle öznenin bu travmadan sıyrılmasının tek yolu “fantezi”dir.

Masal, okuru hayalî bir dünyada “sağduyuya” davet eder. Roman modern dünyanın “akılcılığına” bir methiye olarak görülebilir. Dönemin diliyle tanışanlar, bu işleyişin bir parçası olur. Fakat buradaki en büyük handikap, toplumsal işleyişin dolayısıyla iktidarların, yasaların ve yerleşik değerlerin süreklilik arz etmemesidir. Toplum değiştikçe dil de değişmiş ve değişen koşullara anlatılar eklenmiştir. Bu nedenle dilin açık ve keyfî bir alan olduğu, yasalarının

veya pratiklerinin bu nedenle değişkenlik gösterebileceği söylenebilir. Bununla birlikte dilin dönemleri sınırlandırıp anlamlara, ideolojilere hapsettiği sonucuna ulaşılabılır.

Dile yapılan ideolojik müdahale ana gösteren ile yapıldığında, yüzergezer gösterenlerin bu ana gösterene bağlı olarak bir eşdeğerlik zinciri oluşturduğu ileri sürülür. Dolayısıyla ana gösteren, anlamlara bir kesinlik ve sabitlik yükleyecektir. Herhangi bir ideoloji kaçınılmaz olarak anlamları sabitleyerek tariflemeye çalışacaktır. Bu nedenle de “özneleşme” hiç bitmeyecek bir süreç olarak kişiyi “kurgulanmış fantezi”lerle şekillendirecektir (Paličko, 2019, s. 78). Roman ve masal birer fantezi olarak sembolik alanın eksikliklerini saklamak için vardır. Her dönem kendi içinde tutarlı ve kapalı anlamlar barındırdığı için bu alanı tahrip edecek unsurlar, fantezi aracılığıyla sergilenir. Masal sözlü kültürün, roman da aydınlanma döneminin kapalı ve tutarlı anlamını sağlamlaştıracaktır. Bu nedenle sembolik alanın içinde olanlar ile bu alanı tehdit edenler/semptomlar için farklı gösterenler kullanılacaktır. Ne var ki tehdit edici unsur, yerleşik algının diğer bir ifadeyle sembolik alanın eksikliğinin bir sonucudur ve bu eksiklik hiçbir şekilde giderilemeyecektir.

4.Sonuç

Makalede, *Oduncu ve Kızı* masalıyla *Felatun Bey ile Rakım Efendi* (1875) başlıklı roman sembolik alanla ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Lacan teorisinde öznenin bütün çabası, kayıp nesneyi/anneyi/ilksel olanı bulmaya yöneliktir. Ancak özne dille tanıştıktan sonra ona esas tatmini sağlayan bu bütünlüğe ulaşamaz. Bir masal veya romanın da ortaya çıktıkları dönemi temsil ettiği ve dönemlerin karakteristik tarafını gözler önüne serdiği ileri sürülebilir. Bu nedenle kayıp nesnenin temsilleri iki dönemde birbirinden farklıdır.

Oduncu ve Kızı masalında sembolik alan “öteki” konumunda olan şey -yerleşik algı- sözlü kültürün “bütünlüklü” dünyasıdır. Masala bakıldığında dil, sözlü kültürün evrensel yasalarına işaret eder. Sabit yasalar, değişmezlik ilkesi masalda belirgindir. Anlatım kısa konuşma cümleleriyle ilerler. Tipler ya da olaylar sözlü kültürün yasalarıyla sınırlandırılır ve detaylı anlatım yok denecek kadar azdır. Masal kişilerinin (oduncunun, kızının ya da devin) psikolojisi hakkında bilgi verilmez. Hikâye noktasında bu nedenle bir karmaşadan söz edilemez. İyilik-kötülük, güzellik-çirkinlik gibi ayrımlar nettir. Oduncu saftır, kız güzeldir, dev iyidir ve diğerleri kötüdür. Çünkü sözlü kültürde bireysellikten çok toplumsallık gözetilmiş, toplumsal normlar kalıp (iyilik, güzellik) söyleyişlerle yinelemeli olarak aktarılmıştır. Oduncu ve güzel kız iyi olduğu için ödüllendirilir, diğerleri sofrayı ve eşeği çaldıkları için cezalandırılır. Sözlü kültürde dil, topluluğa yol gösteren ve toplumun hafızasını temsil eden bir araç konumundadır.

Romanın ise modern dünyayı temsil ettiği öne sürülebilir. Bu dönemde akılcılık, Batılılaşma, çalışmak, üretmek gibi yeni kavramlarla karşılaşılır. *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'de yanlış Batılılaşma-doğru Batılılaşma kavramlarını görünür kılma isteği belirgindir. Romanın “öteki”si ise modern çağ ve onun “akılcı” yasalarıdır. Bunlar Rakım Efendi'de toplanır, Rakım üzerinden ideal ve akılcı bir kimlik inşa edilir. Ayrıca modern dönemde “birey”in keşfiyle insan psikolojisini önemli hâle geldiği ve kişinin iç dünyasına ait ayrıntıların arttığı gözlemlenebilir.

Sonuç olarak hem romanda hem de masalda sabit değerlerden oluşan bir dil göze çarpar. Masalın okuru hayalî bir dünyada “sağduyuya” davet ettiği romanın modern dünyanın “akılcılığına” bir methiye olarak ön plana çıktığı düşünülebilir. Masal kalıplaşmış söyleyişin, tekdüze bir dünyanın temsilciliğini yaparken roman modern dönemin yasalarını görünür kılar. İki kurmacada da benzer bir yapı göze çarpmaktadır: Çağın yerleşik değerleriyle uyumlu bir dünya, bu dünyada olumlanan ya da olumsuzlanan kurmaca kişiler ve toplumsal normları

destekleyecek olaylar. Öznenin de buna dâhil olmasının tek yolu “gösteren” dolayısıyla “başkası” gibi olmak, onunla bütünleşmektir. Aksi takdirde masaldaki “kötüler” ya da romandaki Felatun Bey gibi “yanlış Batılılaşanlar” sisteme karışamayıp onun dışına itilecektir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyan Özeti

Yazarlar makaleye eşit veya hangi oranda katkı sağlamış olduklarını beyan ederler.

Kaynaklar

Ahmet Mithat Efendi. (2017). *Felatun Bey ile Rakım Efendi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Artun, E. (2015). *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri: Edebiyat Tarihi/Metinler*. Adana: Karahan Kitabevi.

Benjamin, W. (1990). *Son Bakışta Aşk*. N. Gürbilek (Ed.), İstanbul: Metis Yayınları.

Benjamin, W. (1995). *Pasajlar*. (çev. Ahmet Cemal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bowie, M. (2007). *Lacan*. (çev. Pekel Şener). Ankara: Dost Yayınları.

De Man, P. (2008). *Körlük ve İçgörü: Çağdaş Eleştirinin Retoriği Üzerine Denemeler*. (çev. Cem Soydemir, Ferit Burak Aydar). İstanbul: Metis Yayınları.

Dino, G. (2008). *Türk Romanının Doğuşu*. İstanbul: Agora Yayınları.

Elias, N. (2002). *Uygarlık Süreci I*. (çev. Ender Ateşman). İstanbul: İletişim Yayınları.

Jung, C. G. (2012). *Dört Arketip*. (çev. Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları.

Lacan, J. (2012b). *Benim Öğrettiklerim*. (çev. Murat Erşen). İstanbul: MonoKL.

Lacan, J. (2013a). *Bilinçdışı ve Tekrarlama, Psikanalizin Dört Temel Kavramı*. (çev. Nilüfer Erdem). İstanbul: Metis Yayınları.

Lacan, J. (2013b). *İdeolojiyi Haritalamak*. (der. Slavoj Žižek). (çev. Sibel Kibar). Ankara: Dipnot Yayınları.

Moran, B. (2011). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ong, W. J. (2010). *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'nün Teknolojileşmesi*. (çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları.

Özbek, M. (2000). Walter Benjamin Okumak- I. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55(3), 104-31.

Paliçko, A. G. (2019). *Jaques Lacan'da İktidarın Biçimsel İnşası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Saiko, G. (1964). Roman: Dün ve Bugün. (çev. Nevin Selen). *Türk Dili (Roman Özel Sayısı Temmuz 1964)*, XIII (154), Ankara, 424-425.

Sanders, B. (2010). *Öküzün A'sı: Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi*. (çev. Şehnaz Tahir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tanpınar, A. H. (1997). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Basımevi.

Tanrıbuyurdu, E. (2010). *Marksist Edebiyat Eleştirisi ve Fethi Naci'nin Eleştiri Anlayışı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Žizek, S. (2015). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*. (çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.